

Duszpasterstwo polskie we Francji w świetle korespondencji arcybiskupa Józefa Gawliny i księdza Kazimierza Kwaśnego w latach 1949–1963, Edycja dokumentów, wstęp i opracowanie Michał Kłakus, [Seria: *Źródła do Dziejów Kościoła Katolickiego na Górnym Śląsku*, nr 19], Katowice – Trans en Provence: Wydział Teologiczny Uniwersytetu Śląskiego 2017, ss. 273.

Do grupy publikacji odnoszących się do zagadnień emigracji polskiej we Francji dołączył wydany w 2017 r. 19 tom: *Źródła do Dziejów Kościoła Katolickiego na Górnym Śląsku* autorstwa ks. M. Kłakusa¹. Tom zawiera dokumenty dotyczące duszpasterstwa polskiego we Francji, a dokładnie korespondencję arcybiskupa Józefa Gawliny i rektora Polskiej Misji Katolickiej we Francji ks. Kazimierza Kwaśnego.

Wprowadzenie do właściwej części publikacji obejmuje wstęp, krótką notę edyorską, wykaz skrótów, wykaz bibliografii z podziałem na źródła i opracowania oraz spis zamieszczonych dokumentów. W zasadniczej części recenzowanego tomu mieści się wybór oryginalnej korespondencji, czyli 146 dokumentów, opublikowanych *in extenso*. Wszystkie pochodzą z Archiwum Polskiej Misji Katolickiej we Francji, gdzie są zgromadzone w woluminach: Biskup Józef Feliks

¹ Weześniej opublikowane tomy dotyczyły t. 1: *Błogosławiony Emil Szramek – Męczennik*, Jerzy Myszor (ed.), Katowice 2013; t. 2: *Biskup Józef Gawlina w Związku Sowieckim*, Jerzy Myszor (ed.), Warszawa 2013; t. 3: *Księgi metrykalne w Archiwum Archidiecezjalnym w Katowicach*. Przewodnik po zespole, oprac. Halina Dudała, Wojciech Schäffer, Katowice 2013; t. 4: *Ks. August Hlond na Górnym Śląsku 1922–1926. Listy pasterskie – odezwy – przemówienia*, Jerzy Myszor (ed.), Katowice 2014; t. 5: Ludwik Hurski, *Z pamiętnika Westfaloka*, Henryk Olszar (ed.), Katowice 2014; t. 6: *Żyłem krótko, lecz cel swój osiągnąłem. Ks. Jan Macha (1914–1942)*, Damian Bednarski (ed.), Katowice 2014; t. 7: ks. Jerzy Myszor, *Pobożny Ślązak idzie na wojnę z Francuzami 1870–1871*, Katowice 2014; t. 8: *Dokumenty pergaminowe w Archiwum Archidiecezjalnym w Katowicach*, wprowadzenie i opracowanie: Wojciech Schäffer, Katowice 2015; t. 9: *Nieznane karty z życia biskupa Józefa Gawliny w świetle dokumentów*, red. nauk. ks. Jerzy Myszor, przy współudziale ks. Damiana Bednarskiego, Katowice 2015; t. 10: Halina Dudała, *Clerus decanatus plesnensis w świetle protokołów kongregacji dekanalnych pszczyńskich z lat 1691–1756*. Edycja źródłowa, Katowice 2015; t. 11: *CZYŚCIEC księdza Rudolfa Adamczyka*, ks. Henryk Olszar (ed.), Katowice 2015; t. 12: Anna Gudzik, *Obiekty małej architektury sakralnej w Rybniku*, Katowice 2015; t. 13: Marta Sala, *Działalność społeczno-kulturalna książy pszczyńskich von Hochberg na Górnym Śląsku w XIX wieku*, Katowice 2015; t. 14: *Tajemnice komparturek. Księga metrykalna z Mszany koło Wodzisławia Śląskiego (1638–1775)*, Halina Dudała (ed.), Katowice 2016; t. 15: *Powiedz im, że o nich nie zapomniałem. Błogosławiony Józef Czempiel (1883–1942). Wybór źródeł*, Zbigniew Hojka, Jacek Kurek, Anna Piontek (ed.), Katowice 2017; t. 16: Jerzy Myszor, *Pielgrzymki śląskie do Ziemi Świętej w latach 1840–1914. Studia i materiały*, Katowice 2017; t. 17: Arkadiusz Wuwer, Daniel Szlachta, *Caritas et Iustitia in re sociali. Przesłanie społeczne biskupów katowickich podczas stanowych pielgrzymek mężczyzn do Piekar Śląskich (1966–2016)*. Edycja źródeł z komentarzem, Katowice 2017; t. 18: Arkadiusz Wuwer, Daniel Szlachta, *Mater et Familiae Advocata. Przesłanie społeczne biskupów katowickich podczas stanowych pielgrzymek kobiet do Piekar Śląskich (1966–2016)*. Edycja źródeł z komentarzem, Katowice 2017.

Gawlina (1892–1964), delegat 1945–1964 – sygn. B.IV.1. Są to listy wysyłane od 1949 do 1963 r., prezentowane w układzie chronologicznym. Sporządzone zostały w formie rękopisu lub maszynopisu, głównie w języku polskim (dwa w języku francuskim, jeden w języku włoskim). Po 1963 r. korespondencja nie jest prowadzona z taką intensywnością jak wcześniej, z powodu licznych obowiązków biskupa J. Gawliny – pełnił on bowiem funkcję sekretarza Komisji ds. Biskupów i Diecezji w czasie Soboru Watykańskiego II.

Autor opatrzył każdy dokument kolejnym numerem porządkowym. Umieścił także nad tekstem głównym dokumentu niezwykle istotne i porządkujące informacje, czyli nazwisko adresata i odbiorcy pisma (lub adresata w przypadku np. odezwy), datę sporządzenia dokumentu i nadane przez Archiwum Polskiej Misji Katolickiej sygnatury wraz z określeniami odnoszącymi się do rodzaju tekstu (maszynopis lub rękopis). Podał również informacje o załącznikach do poszczególnych listów. Nie zostały one jednak opublikowane, ponieważ jak wyjaśnia Autor w nocie edytorskiej, nie były dołączone do dokumentów w tym zbiorze.

Niezwykle pozytywnie wypada ocenić zastosowane przez Autora uzupełnienia tekstów listów wyjaśniającymi przypisami m.in. tekstowymi, osobowymi i rzeczowymi. Zamieszczone w nich różnorodne informacje to przede wszystkim syntetyczne biogramy osób wymienianych w poszczególnych dokumentach, czy też szersze wyjaśnienia dotyczące stowarzyszeń, towarzystw, organizacji. Te uzupełnienia są dla czytelnika szczególnie przydatne, ponieważ pozwalają na szersze zapoznanie się z omawianym zagadnieniem. W przypisach można także odnaleźć przetłumaczone z języka łacińskiego oraz z języka francuskiego na język polski słowa, czy też całe zdania. W przypisach Autor mógł zamieścić także jeszcze szersze odniesienia bibliograficzne. Na podkreślenie zasługuje zamieszczenie indeksów – geograficznego oraz nazwisk, które niewątpliwie pełnią porządkującą rolę i ułatwiają odnalezienie poszukiwanych informacji.

Historia Polskiej Misji Katolickiej we Francji sięga pierwszej połowy XIX w., a dokładnie 1836 r. Kiedy po klęskach powstań narodowych, po 1830 i 1863 r. do Francji zaczęły przybywać liczniejsze grupy Polaków, przystąpiono do organizacji opieki duszpasterskiej. Rektor Misji wraz z polskimi księżmi starali się objąć pomocą duszpasterską rodaków, którzy znaleźli się na terytorium obcego dla nich państwa.

Na przestrzeni dziejów emigracja polska miała różnorodny charakter – polityczny albo ekonomiczny. Zwłaszcza na początku XX w. Polacy przybywali do pracy we Francji. Osiedlali się głównie w północnych departamentach Nord i Pas-de-Calais. Duchowni polscy starali się organizować życie na emigracji, tak jak w kraju. W związku z tym zakładali towarzystwa, stowarzyszenia religijne i zawsze zwracali uwagę na obecność polskich duchownych i konieczność sprowadzenia ich do Francji.

Szczególnie trudnym czasem dla duchownych był okres II wojny światowej, do obozów trafiła znaczna część duchowieństwa, a 12 księży nie przeżyło czasu niewoli. W październiku 1940 r. na teren misji wkroczyło gestapo, ks. Franciszek Cegiełka został aresztowany. Był więziony w paryskim więzieniu Santé, potem w Trèves, Hanovre, Berlinie, Plauen, Lipsku, a następnie deportowany do obozu w Dachau. Po wyzwoleniu obozu przez wojska amerykańskie powrócił do Paryża i do 1947 r. zajmował się tworzeniem opieki duszpasterskiej. Na terytorium Francji po wojnie przebywało ponad 420 tys. Polaków.

Funkcję rektora Polskiej Misji Katolickiej we Francji od 1947 do 1972 r. pełnił ks. Kazimierz Kwaśny. Urodził się 16 stycznia 1900 r. w Dukli, ukończył gimnazjum w Jaśle, Wyższe Seminarium Duchowne w Przemyślu. Pracę we Francji rozpoczął w bardzo trudnych warunkach w Audun-le-Tiche 1 sierpnia 1930 r. W tej placówce pozostał do wkroczenia wojsk niemieckich do Francji w okresie II wojny. Wyjechał stamtąd jako ostatni Polak i udał się do miejscowości Vienne. W trakcie Zjazdu Duchowieństwa w Clamart 14 listopada 1947 r. nastąpiło przedstawienie nowego rektora PMK. Agendy Rektoratu PMK przekazano ks. K. Kwaśnemu 21 listopada 1947 r. Na terenie Francji przebywało wówczas 110 duchownych, a ponadto duchowni z Polskiego Seminarium Duchownego w Paryżu oraz kapelani Wojska Polskiego.

Z kolei od stycznia 1949 r. biskup Józef Feliks Gawlina został mianowany przez papieża Piusa XII protektorem Wychodźstwa Polskiego. Biskup Gawlina urodził się 18 listopada 1892 r. w Strzybniku pod Raciborzem, w zaborze pruskim, w 1921 r. otrzymał święcenia kapłańskie i rozpoczął pracę

na Śląsku. W 1933 r. został mianowany biskupem polowym Wojska Polskiego. Po złożeniu przysięgi wojskowej na Zamku Królewskim w Warszawie, 29 marca 1933 r., otrzymał jednocześnie stopień gen. dyw. WP. Ingres do głównego kościoła garnizonowego w Warszawie odbył 9 kwietnia 1933 r.

Po rozpoczęciu II wojny światowej udał się na emigrację, 18 października 1939 r. w Paryżu został biskupem polowym organizujących się Polskich Sił Zbrojnych. Po klęsce Francji wyjechał do Wielkiej Brytanii. Po zawarciu polsko-radzieckiego układu Sikorski-Majski w lipcu 1941 r. wizytował ośrodki wojskowe w ZSRR. W 1942 r. założył na Bliskim Wschodzie drukarnię i wydawnictwo, uczestniczył jako kapelan liniowy w bitwie pod Monte Cassino. Zadbął, by założono tam polski cmentarz wojskowy, a po bitwie atlantyckiej cmentarz w Loreto. Od 5 czerwca 1945 r. został mianowany ordynariuszem Polaków przebywających w Niemczech. Do demobilizacji w 1947 r. sprawował urząd biskupa polowego Polskich Sił Zbrojnych na Uchodźstwie, nadal w jego jurysdykcji pozostali emigranci i uchodźcy polscy pozostający poza krajem. W 1947 r. założył w Rzymie Instytut Wydawniczy Hosianum, zorganizował także Centralny Ośrodek Emigracji Polskiej i Polski Instytut Historyczny. Od stycznia 1949 r. biskup Józef Feliks Gawlina został mianowany przez papieża Piusa XII protektorem Wychodźstwa Polskiego W 1949 r. został opiekunem emigracji na całym świecie z siedzibą w Rzymie, a w 1957 r. mianowano go arcybiskupem. Podczas Soboru Watykańskiego II pełnił funkcję sekretarza Komisji dla Biskupów i Diecezji.

W korespondencji wymienianej z różną częstotliwością, od jednego do pięciu listów miesięcznie, arcybiskup J. Gawlina i rektor Kwaśny poruszali różnorodne zagadnienia odnoszące się m.in. do bieżących problemów PMK, zwracali się do siebie z prośbami, konsultowali swoje decyzje. Ta regularna wymiana listów pozwalała wypracować stanowiska w poruszanych sprawach duszpasterstwa emigracyjnego, czy też zaangażowania emigracji na rzecz kościoła katolickiego w Polsce. Rektor PMK prosił niejednokrotnie arcybiskupa Gawlinę o wyrażenie poglądu na daną sprawę, o opinię, czy też o radę.

Reasumując, trzeba stwierdzić, że przedstawiona w niniejszym tomie korespondencja miała charakter informacyjny i doradczy, jej lektura pomaga wnikać w sprawy dotyczące zagadnień Kościoła tamtych lat, pozwala także poznać problemy, jakie rozwiązywali dostojnicy kościelni i trudności, na jakie napotykali. Dzięki dokładnemu i wnikliwemu opracowaniu przez Autora przypisów, czytelnik może poznać szerszy kontekst opisywanych problemów oraz osoby przede wszystkim duchowne, których nazwiska są wymieniane w tekście.

Zagadnienia odnoszące się do duchowieństwa polskiego we Francji, czy też organizacji i funkcjonowania Polskiej Misji Katolickiej w tym kraju poruszane są w wielu publikacjach, jednak w literaturze wśród wydawnictw źródłowych brakowało takiego opracowania.

Publikacja materiałów źródłowych zawsze umożliwia korzystanie z nich szerszym kręgom, a wydane dokumenty pozwalają uzupełnić wiedzę na temat działalności duchowieństwa polskiego we Francji w okresie powojennym.

Anna Pachowicz

Zakład Administracji Publicznej
Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Tarnowie